

**ПРОБЛЕМНА
ІСТОРІОГРАФІЯ**

ШТРИХИ ДО СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ ІСТОРІЇ МІСТ НА МАГДЕБУРЗЬКОМУ ПРАВІ В УКРАЇНІ*

Зростаюча маса досліджень потребує періодичних історіографічних оглядів. «Наукова парадигма історіописання, яких би моделей вона не дотримувалась, хоча і здатна дати науковий, тобто раціонально пояснений образ об'єкта дослідження в його предметному представленні, все ж не спроможна забезпечити адекватного знання про об'єкт в цілому, оскільки певна кількість рис і властивостей завжди залишатиметься поза вивченням. Тому наукова історіографія завжди творить і творитиме «вибірковий» образ минулого, який порівняно швидко застаріватиме, перетворюючись на стереотип і поступаючись його новій версії, представленій під іншим «кутом зору»¹. Саме тому необхідно час до часу робити історіографічні огляди тієї чи іншої проблеми. Ясна річ, на сучасному етапі розвитку науки ми не можемо говорити про всеохоплюючі огляди будь яких аспектів історіографії, бо нині інформаційний простір зростає надто стрімко. Однак, навіть пунктирні окреслення певних етапів розвитку науки дають можливість і побачити здобутки, і проаналізувати недоліки, і показати перспективи подальших студій.

Як відомо, Україна в XIV–XVI ст. була розчакнута між двома державами – Польською Короною і Великим князівством Литовським, які згодом об'єднались у Річ Посполиту, а отже історія України цього періоду – це певною мірою історія цих держав. І якщо історія Литовської держави частково сприймалась українськими істориками ще з XIX ст., як щось органічно пов'язане з Україною, то про історію Польського Королівства і українські землі в його складі взагалі годі було говорити. Все це

---

* Перша частина статті. Друга частина буде вміщена у 22 випуску цього збірника.

було віддано на відкуп польської історіографії. Але і щодо литовського періоду в історії України досліджень було не так багато, і це продовжували констатувати вчені від Антоновича і до Яковенко. Зокрема, ще в кінці XIX ст., у своїй статті «Киев, его судьба и значение с XIV по XVI столетие (1362–1569)», Володимир Антонович резюмуючи досягнення вітчизняної історіографії щодо історії України XIII–XVI ст., насамперед у складі ВКЛ, писав: «З того часу, як закінчились відомості руських літописів в кінці XIII ст. і до появи нового циклу літописних і архівних відомостей в другій половині XVI ст., історію Південної Русі ми звикли або обходити мовчанням, або, що значно гірше для історичної істини, окреслювати долю її кількома штрихами, що складаються з загальних місць і здогадок, які видаються за історичну характеристику, що нібито заснована на фактичних даних»². Крім того, в офіційній історіографії панувала теорія про перетікання київської історії у московську, а відтак жодної своєї історії у цієї землі, що ще недавно була руською, бути не могло. Сам В.Антонович і його учні та послідовники чимало зробили для зламання цього стереотипу. Але період справді національної історіографії був надто короткочасним (звісно, з перспектив історії). Не виправили ситуацію і зусилля істориків на еміграції³. Ще в 90-х рр. XX ст. період XIV–XVI ст. був «темними віками» для української історіографії⁴, виходили навіть окремі збірники під такою назвою⁵. Після Київської Русі відразу починалась доба козаччини (що засвідчують деякі тогочасні підручники). Як переконливо довела Катерина Кириченко, такою ж залишається ситуація і на початку нинішнього століття⁶.

Ситуація, справді, не дуже змінилася в останні роки. Хоч, звісно, не можна заперечувати певний поступ на цьому шляху, та все ж, «праці українських вчених, присвячені історії Велико-го князівства Литовського займають у загальній масі сучасної історіографії надзвичайно маленьке, ледь помітне місце»⁷. Та, зрештою, збільшення питомої ваги досліджень історії України XIV–XVIII ст. ще не забезпечує якісних змін в цій області. Все це засвідчують історіографічні огляди, які були проведені за останні роки, і перш за все, ґрунтовна монографія «Українська

історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми», видана 2004 р. науковцями Львівського національного університету під редакцією Леоніда Зашкільняка (стан вивчення давньої історії України (до кінця XV ст.) розглянула Ольга Щодра, а проблеми української історії XVI–XVIII ст. Андрій Заяць⁸). Тут окремими пунктами подано висвітлення проблем урбаністики і, в тому числі, історії права в українських містах, але це лише принагідні зауваги. Okремо питання сучасної української історіографії проблеми розвитку українських міст ранньомодерної доби підняв А.Заяць у своїй доповіді на III Міжнародному науковому конгресі українських істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу», що відбувся в Луцьку 17–19 травня 2006 р.⁹ Це практично доповнений варіант розділу згаданої монографії.

На фоні доволі скромних досягнень української литуаністики, не кажучи вже про історію українських земель, що перебували у складі Корони Польської, а також урбаністики, не варто і говорити про такі «дрібніші» проблеми, як магдебурзьке право в українських містах у XIV–XVII ст., або, точніше, історію міст на магдебурзькому праві. Аналізуючи вивчення цієї проблеми в українській історіографії і порівнюючи його із здобутками польських істориків, ще в 1999 я вказувала на недостатньо глибокий рівень української історіографії в цьому питанні¹⁰. Звісно, з цього часу і в історико-правових студіях відбулись певні зрушення, з'явилися серйозні, правда, поодинокі, дослідження, але, назагал, мало що змінилось. При тому, що теза європейськості України, доказом чого є магдебурзьке право, нині є популярною, глибоких досліджень саме різних аспектів німецького права на українських землях вкрай бракує.

Питання поширення магдебурзького права в Україні, як і загалом в Центральній-Східній Європі, не є суто історичним. Воно лежить, перш за все, на стику історії і права (як, зрештою, і низки інших наук, пов'язаних з урбаністикою) і тому досліджується як істориками, так і юристами, які бачать певну некомпетентність один одного. Якщо історики говорять про магдебурзьке право в його історичному контексті і вписують його в канву

історичного розвитку держави, то юристи концентруються саме на правових сторонах питання. Відмінність у підходах до вивчення німецького права істориками і юристами дуже добре окреслив В.Кіселичник, і оскільки цілком погоджуюсь з його позицією, дозволю собі зацитувати: «Історики здебільшого розглядали міське право як санкціоноване державою право на самоврядування, акцентуючи увагу на питаннях коли було надане Львову (можемо сказати «українським містам» – Т.Г.) маґдебурзьке право, як воно застосовувалося, як повсякденне життя львівської громади співвідносилось з нормами права. Для істориків права ці питання є також важливими, але основою наукового аналізу є дослідження природи і джерел міського права, правотворчої діяльності самоврядних органів, змісту правових норм та механізмів їхньої реалізації. Отже, юристи схильні розглядати міське право як систему правових норм, які регулюють сферу життєдіяльності міської територіальної громади»¹¹.

До прикладу, характеризує судоустрій і судочинство в Україні (XVI – поч. XVII ст.) Олена Сокальська, нині вже кандидат юридичних наук, серед інших вказує на такі завдання свого дослідження: «Дати авторське тлумачення характеру судового процесу в українських судах, дослідити обсяг прав та обов'язків учасників судочинства; реконструювати етапи судового процесу, порядок проведення розшукових, слідчих та судових дій; уточнити і узагальнити основні фактори, що зумовили зміни в українському судочинстві, напрямки та характер його еволюції»¹².

Навряд чи така фразеологія можлива в суто історичних студіях. Ще одна ремарка стосовно відмінностей підходів істориків і юристів: слід робити різницю між вивченням самого права і міста, що жило за його нормами. У першому випадку ми можемо говорити лише про певні норми права і діяльність окремих правових інституцій, а в другому йдеться про функціонування всієї урбаністичної системи, що розвивалась у певному правовому полі, в даному випадку, за німецьким зразком. І в такому широкому контексті історики, як правило, і підходять до даної проблеми. Тут показовою є відповідь Н.Білоус своїй реце-

нзентці Т.Лютій (яка зазначила, що історико-топографічні студії мало придатні для застосування у правничій розвідці¹³): «моя монографія не є «правничою розвідкою» – вона присвячена соціальним аспектам історії київської міської громади, яка функціонувала на основі норм магдебурзького права в окреслений період, про що, зрештою, повідомляє назва книги та анотація до неї»¹⁴. Це можна достосувати до багатьох власне історичних досліджень міст на німецькому праві.

В цьому якраз привабливість таких інтердисциплінарних проблем: вони багатогранні і можуть бути розглянуті з різних сторін. Це стосується не лише проблеми права, але і урбаністики в цілому, адже, як слушно зауважила Ярослава Верменич: «урбаністика разом з дотичними до неї галузями соціального знання дедалі більше еволюціонує у бік засвоєння міждисциплінарних підходів: місто розглядається і як складний соціокультурний організм, і як результат тривалої еволюції міського соціуму у напрямі оволодіння функціями концентрації населення і капіталу, виробничих, задоволення різноманітних потреб тощо»¹⁵ (такі нові підходи до аналізу сутності урбанізаційних процесів останнім часом відшуковує соціосинергетика¹⁶). І взагалі, «у визначенні міста слід виходити насамперед від способів самоорганізації городян і їх специфічної самосвідомості»¹⁷.

Зрештою, своєрідним доказом цієї міждисциплінарності урбаністики загалом є хоча б те, що «згідно з Європейською хартією міст (1992) існує дві концепції міста – як археологічного, топографічного, містобудівного осередку людської життєдіяльності і як історичного та юридичного явища, яке забезпечує фундаментальне ядро (фокус) суспільного життя»¹⁸. Причому ця двоїстість міста проявляється вже від самих його початків. Як пише Я.Верменич, «сучасна урбаністика активно послуговується поняттям «локаційний процес», що означає стадіальність у розвитку міського поселення – від ухвалення кимось рішення про закладання міського осередку до забезпечення його нормального функціонування. Поширення локаційної концепції надало особливої ваги питанню локаційних привілеїв – дозволів влади на заснування міст або надання їм особливих прав. І хоча ба-

гато міст згадується в джерелах раніше, ніж вони дістали такі привілеї, нерідко саме останні визначають офіційні дати здобуття міського статусу»¹⁹. І саме історико-правові студії в галузі урбаністики є чи не визначальними. З ними пов'язані найрізноманітніші аспекти життя міст²⁰.

Відтак, беручись за історико-правові проблеми, важко не перейти межу своєї компетентності і не заблукати між історією і правом, бо «міждисциплінарність має свої пастки, породжуючи, поміж іншим, небезпеку своєрідної «недодисциплінарності»»²¹. А оскільки проблема магдебурзького права є міждисциплінарною, то говорячи про її історіографію, слід аналізувати доробок не лише істориків, а і юристів. Перші спроби такого аналізу вже робляться. Тут варто згадати історіографічний огляд дніпропетровського дослідника Олега Дячка²², де він аналізує власне правовий контекст історичних студій. Це, насамперед, дослідження, пов'язані з вивченням Литовських Статутів, підкоморських, третейських, полюбовних (мирових) судів, інституту свідків у судовому процесі тощо. Один із аспектів, який аналізує О.Дячок – дослідження магдебурзького права в українських містах. Однак цей огляд настільки некваліфікований, що хочеться закид, який автор робить іншим дослідникам – «брак історичної освіти»²³ – переадресувати йому. Огляд досліджень німецького права у містах О.Дячок з невідомої причини починає з аналізу роботи П.Гураля²⁴, де розглядається волосна громада та її роль в системі самоврядування в період входження українських земель до складу ВКЛ. При цьому О.Дячок не помічає того факту, що майже в кожному номері «Вісника Львівського університету», де опублікована стаття П.Гураля, публікуються більш предметні і значно більш цікаві з огляду на проблему німецького права дослідження (М.Кобилецького, В.Кіселичника та інших). В цей коротенький історіографічний огляд цілком випадково потрапила компілятивна стаття Е.Горяна, яка з огляду на задекларовану проблематику і обсяг просто не могла нічого нового сказати конкретно про систему права в українських містах²⁵. З робіт В.Кіселичника, який, до речі, професійно займається питаннями самоврядування Львова ХІХ ст., згадано маленьку популяриза-

торську статтю «Про надання українським містам у XIV–XVII ст. магдебурзького права»²⁶, а серед великого академічного доробку М.Капралю помічено лише невеличку популярну статтю з приводу порівняння львівської і київської магдебургії, опубліковану ще 2002 р.²⁷, що, на мій погляд, є просто кричущим прорахунком в історіографічному огляді (навіть якщо йдеться лише про юридичні часописи), оскільки це не дає можливості адекватно оцінити міру дослідженості проблеми. Однак, незважаючи на ряд зауважень до студії О.Дячка, з основним її висновком можу цілком погодитись: «...рівень історико–правових публікацій залишає бажати кращого. Чимало робіт є компілятивними. Залучення історичних джерел залишається спорадичним, хоча слід зауважити, що в цьому аспекті є суттєвий поступ – частина дослідників звертається як до опублікованих, так і до архівних джерел. Загалом же можна повторити побажання, висловлене автором даної статті (О.Дячком – Т.Г.) ще у 2000 р.: «Джерельна база навіть кращих самостійних досліджень може бути істотно розширена. Для цього потрібно, щоб юристи... ретельніше знайомилися з джерелознавчими, археографічними, історіографічними дослідженнями, історичними роботами, які нерідко містять аспекти розвитку держави і права, архівними путівниками...»²⁸. Можу лише додати, що не зашкодило б знайомитись не лише з путівниками, але і самими архівними фондами. Справді, юристи рідко завдають собі клопоту зазирнути в джерела, бодай і опубліковані, не кажучи про архіви (хоч є і приємні винятки). Однак у них є суттєва перевага – вони добре знають загальні принципи права і судової системи. І власне тому і історики, і юристи мають добре знати доробок один одного, а сьогодні часто трапляється так, що завдяки численним науковим відрядженням, фінансованим із Заходу, дослідники краще знають іноземну літературу з досліджуваної проблеми, аніж доробок своїх співвітчизників.

Очевидно, всеохоплюючий і вичерпний огляд історіографії німецького права в Україні дати не вдасться, хоча б з тієї простої причини, що за останні 20 років у нас виникло чимало нових наукових інституцій, і не стільки історичного, скільки

юридичного профілю. Багато з них видають свої окремі наукові збірники, і не виключено, що саме там публікуються якісь нові розробки з даної проблеми, особливо, якщо врахувати, що питання місцевого самоврядування нині є досить популярним, а отже і його історія теж не пасе задніх серед проблем, що вивчаються дослідниками. А оскільки наші бібліотеки через певні фінансові проблеми не достатньо добре комплектуються сучасними виданнями, особливо регіональними, а ті в свою чергу рідко потрапляють в Інтернет, то відстежити всі ці публікації вкрай важко, а часом просто неможливо. На жаль, інформованість українських дослідників бажає кращого. Інша річ, що ці роботи провінційних істориків (прошу вибачення в колег за такий термін, зрештою, і Львів стосовно Києва є теж провінцією) часто не відповідають високим вимогам науковості²⁹.

Своєрідним лакмусовим папірцем дослідженості проблеми є захищені в останні роки дисертації. Не буду детально аналізувати написані в останні роки праці, окреслю лише загальну картину. Переглянувши репертуар авторефератів дисертацій історичного (1820 позицій) та юридичного (4000) профілю, захищених у 2000–2009 рр., я дійшла досить невтішних висновків. Здебільшого піднімається проблематика Львова і Києва або якісь загальноісторичні питання, як, наприклад, питання німецької колонізації та колонізації на німецькому праві у висвітленні польських істориків, що серед інших було підняте у дисертації Ганни Хлібовської «Польсько–німецькі відносини другої половини Х ст. – початку ХІV ст. у сучасній польській медієвістиці»³⁰.

Привертає увагу і дисертація Світлани Ковальової «Еволюція судової системи і судочинства на українських землях Великого князівства Литовського»³¹, написана під керівництвом відомого дослідника П.Музиченка і захищена в Одесі 2004 р. Поставлена в дисертації проблема справді актуальна. Тут розглядаються такі питання, як виявлення зв'язку еволюції судової системи з еволюцією державного суспільного життя ВКЛ, систематизація видів судів, їх класифікація, реконструкція видів судів, уточнення їх генези, встановлення основних напрямків та характеру еволюції судового процесу, визначення співвідно-

шення споконвічного та запозиченого в судовій системі та судовому процесі ВКЛ. Судова реформа 1564–1566 рр. розглядається як наслідок природної еволюції судоустрою Литовсько–Руської держави. Авторка цілком вмотивовано поділяє суди ВКЛ на дві категорії – державні та недержавні. Державні суди репрезентовані центральними судами (судом великого князя і судами за його дорученням) та регіональними. До недержавних судів віднесено: номінальні, церковні, третейські та полюбовні, копні суди, суди в містах з магдебурзьким правом, суди для іногородців. Авторка цілком слушно зауважила, що «недержавні суди не утворили певної системи, а залишалися, скоріше, низкою станovo–територіальних судів. Однак зміни у них відбувалися «знизу», з ініціативи самого населення (щоправда, переважно суспільної верхівки), і функціонування саме недержавних судів сприяло швидкому та ефективнішому подоланню правового нігілізму, формуванню певної поваги та інтересу до права і суду». Саме ж магдебурзьке право «в українських землях було значною мірою модифіковано під впливом місцевого права». Безпосередньо функціонуванню магдебурзького права в дисертації С.Ковальової присвячено п'ятий підрозділ «Суди в українських містах з магдебурзьким правом» третього розділу «Недержавні суди на українських землях Великого князівства Литовського: місце і роль в судовій системі». Однак тут авторка виділяє лише такі типи судів, як бургграфський, поточний і вилочний, що не дає можливості показати весь спектр магдебурзького судочинства. Разом з тим, що слушно, певна увага присвячена цеховому судочинству. Окремо вказано на утвердження практично необмеженої судової компетенції війта (що характерно було далеко не для всіх міст – Т.Г.) та змішування функції ради та лави. У судовій практиці, як зазначає С.Ковальова, німецькі правові норми підмінялись руськими, і ці чинники сприяли інтегруванню міщанської верстви в суспільне життя князівства. З цим теж не завжди можна погодитись, бо міста насправді були доволі замкнутими корпораціями (можливо менш відособленими ніж західноєвропейські), і мали відмінні від земських інтереси. Окремо слід згадати четвертий розділ дослідження С.Ковальової

«Судовий процес на українських землях ВКЛ», де детально і фахово розглянуто учасників судового процесу, його етапи, систему судових доказів (як один із них виділено присягу, що мала особливе, сакральне значення для тогочасного суспільства), винесення судового рішення і забезпечення його виконання. В цілому досить позитивне враження від фахового і справді глибокого дослідження С.Ковальнової псує зроблений нею доволі кон'юнктурний висновок: «Дотримання русько-українських правових традицій Великого князівства Литовського протягом всього незалежного існування Литовсько-Руської держави свідчить, з одного боку, про певну досконалість українського права, з іншого – про здатність його пристосовуватись до нових суспільно-державних умов, а також сприймати запозичений досвід, зберігаючи при цьому свій національний характер. Зазначимо, що запозичення набували в українських землях характерного для української правосвідомості демократичного забарвлення (так, наприклад, станові шляхетські суди, запозичені в Польщі, трансформувались в надстанові; в українських магдебургіях діяли суди міської общини тощо). Безумовно, демократія і особисті права в період, який розглядається, існували лише для магнатсько-шляхетської верстви; права «посполитих», особливо після Люблінської унії, зменшувались в зворотній пропорційності, отже, демократія в українських землях Великого князівства Литовського мала обмежений характер. Але навіть обмежена демократія Литовсько-Руської держави становила яскравий контраст із абсолютизмом, який протягом XVI ст. формувався в країнах Західної та Центральної Європи. Суспільство Великого князівства Литовського зберігає демократичні риси не з причини запізненого формування капіталістичних відносин, а завдяки міцній правовій національній основі»³². Важко погодитись із твердженням про досконалість українського (напевне, точніше було б говорити звичаєвого) права, і про його національний характер і про демократичність.

Конкретніших проблем німецького права стосуються кілька дисертацій. Це, насамперед, роботи М.Капрала³³ та Н.Білоус³⁴, на підставі яких вийшли поважні монографії. Справді

вагомою і добре документованою є монографія М.Капраля «Національні громади Львова XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини)», що вийшла 2003 р. і стала основою докторату автора. Історик проаналізував правове становище національних громад Львова, їх взаємини, розглянув демографічні процеси у місті, етнічний склад населення, міграції до міста, міську націотопографію та міграційні процеси у Львові в XVI–XVIII ст. Ця робота була оперта на добре знання джерельної бази Львова, що засвідчили видані М.Капралем збірники львівських привілеїв³⁵, і абсолютно слушно зауважила Н.Білоус у своїй рецензії, що «вихід у світ кожного із згаданих томів став справжньою подією в українській археографічній практиці»³⁶. Високий фаховий рівень автора та блискуче володіння архівним матеріалом демонструють і інші його роботи³⁷. М.Капраль ввів у науковий обіг термін «націотопографія», під яким він розуміє елемент соціотопографічного методу, що дозволяє накласти соціальну, а в даному разі, національну структуру, на просторовий розвиток міста³⁸. Власне цей термін якнайкраще визначає галузь теперішніх наукових інтересів історика.

Окремі аспекти львівської магдебургії на доброму джерельному матеріалі висвітлено у дисертаціях Ореста Зайця³⁹ та Степана Білостоцького⁴⁰. О.Заяць, зосередив свою увагу на питанні набуття міського громадянства Львова XV–XVIII ст. за даними реєстрів прийняття до міського права. Він не був першим у цій проблематиці (варто хоча б згадати дослідження А.Гілевича⁴¹) і не залишається єдиним (у 2005 р. побачила світ двохтомна робота польського дослідника А.Янечека про реєстри прийняття до міського права Львова 1388–1783 р.).⁴² І все ж дослідження О.Зайця заслуговує на увагу всіх, хто цікавиться і історією Львова і, ширше, історією українських міст на магдебурзькому праві. Зрештою, важливим є той факт, що у Львові зберігся досить широкий спектр реєстрів прийняття до міського права, і їх джерельна вартість досить висока, хоча б через те, що для українських міст, окрім Львова, відомі лише реєстри громадян Кам'янка-Подільського і то лише за кілька років першої половини XVIII ст.⁴³ Отже, висновки, зроблені на базі львівських

джерел, дають можливість ширше говорити про міста на магдебурзькому праві, і зокрема, про процес набуття і втрати міського громадянства. Все це досить детально проаналізовано в шести розділах дисертації О.Зайця. Як зазначив сам дослідник у авто-рефераті, він «вперше в українській історіографії комплексно дослідив питання міського громадянства як правового інституту протягом усього часу його існування (підкреслення моє – Т.Г.) у поєднанні із статистичним аналізом [списків] новоприйнятих громадян. Автором докладно проаналізовано суть та види львівського міського громадянства, станове походження новоприйнятих громадян, відтворено механізм отримання та втрати львівського громадянства, станове походження новоприйнятих громадян, відтворено механізм отримання та втрати львівського громадянства. При дослідженні динаміки поповнення львівської міської громади, географії походження прибулих, етнічного, конфесійного та професійного складу новоприйнятого міщанства, удосконалено та деталізовано статистичні підрахунки. Переглянуто та спростовано окремі застарілі та помилкові твердження попередніх дослідників»⁴⁴. Окрім того, О.Зайць проаналізував випадки прийняття до міського права неповнолітніх та жінок, розділив ширше та вужче значення терміну «міське громадянство», вказав на різні типи присяг, які приносились новообраними городянами, хоч і зазначено, що реєстри були спільними, проаналізував величину вступних внесків, підрахував середню інтенсивність набуття міського права тощо. Серед ряду інших висновків, які були зроблені О.Зайцем слід згадати те, що львівська громада поповнювалась в основному представниками міщанського стану, але в деяких випадках – селянами та шляхтою; селяни найактивніше поповнювали лави міщанства у XVI ст., а в XVII ст. – спостерігається значний спад; вихідці із шляхетського стану були найменше представлені серед львівських громадян. При тому, до міського права не приймали духовенство. В етнічному плані на початку XV ст. в місті повністю домінували німці, але вже з другої половини цього століття чисельність поляків, українців та вірмен зростає. Суттєво кількість українців збільшується у XVI ст., а вірмен – у XVII ст. Отже, як вважає

О.Заяць: «міське громадянство було своєрідним фільтром, який мав допускати до міської громади «кращих» людей – із доброю славою та законним походженням, забезпечених фінансово (адже для цього потрібно було не лише сплатити внесок, але й набути досить дорого нерухомість у місті), і таким чином сформувати своєрідний привілейований прошарок міських жителів. До цього прошарку, окрім владної та фінансової еліти, входили ще й широкі ремісничі кола, а також дещо менш привілейоване некаатолицьке населення»⁴⁵. І з цим важко сперечатись.

Дисертація С.Білостоцького теж стосується львівських проблем. Автор розглядає кримінальне судочинство міста XVI–XVIII ст. на основі матеріалів міського в'їтківсько-лавничого суду. Хронологічні рамки дослідження зумовлені тим, що саме в цей час використовували інквізиційний процес при розгляді злочинів. Дисертація написана на міждисциплінарній основі, у контексті положень загальної теорії права, історії та теорії кримінального права (матеріального і формального), історії держави і права України. Метою даного дослідження, як зазначає автор, є «вивчення історії кримінального судочинства міста Львова XVI–XVIII ст. за допомогою аналізу становлення та розвитку військово-лавничого суду Львова, як носія судової влади територіальної громади та його місця в загальнодержавній судовій системі; принципів тогочасного кримінального судочинства; впливу судової влади на розвиток правосвідомості та стан правової культури тогочасного суспільства»⁴⁶. С.Білостоцький на прикладі діяльності судових інституцій Львова з'ясовує, які діяння трактувалися як злочин, види злочину; встановлює, які види покарань застосовувались в'їтківсько-лавничим судом Львова за вчинені злочини та їх відповідність чинним тогочасним нормам права; визначає коло посадовців міських органів влади, які здійснювали правосуддя; досліджує стадії та особливості кримінального процесу XVI–XVIII ст. в містах, де діяло магдебурзьке право; встановлює види доказів та предмет доказування в залежності від виду злочину; з'ясовує причини вчинення злочинів у XVI–XVIII ст. Приємно відзначити, що С.Білостоцький вводить в науковий обіг деякі маловідомі та неопубліковані документи,

пов'язані з організацією та діяльністю війтівсько-лавничого суду Львова, що, як зазначалось вище, не так вже й характерно для робіт юридичного профілю. У своїй дисертації дослідник дає цікаву класифікацію джерел права, і, що особливо привертає увагу, виділяє застосування звичаєвого права в міських судах та вплив канонічного права на діяльність кримінального суду. С.Білостоцький доводить, що в основу розслідування злочинів, його стадій, розуміння доказів і доказування, тлумачення злочину і покарання було покладено теологічну концепцію права, судовий процес ґрунтувався на модернізованих засадах канонічного інквізиційного процесу⁴⁷. Дисертант окремо висвітлює діяльність війтівського, гайного поточного, гайного гостинного та гайного гарячого (кримінального) судів, розглядає діяльність війта, лавників, судового писаря, возного. В окремому підрозділі розглянуто правовий статус окремих учасників кримінального процесу: скаржника, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, інстигатора, прокуратора. Цілком обґрунтовано у висновку автор зазначає: «Львів XVI–XVIII ст. – місто у якому кримінальне судочинство будувалось на усталених в Європі нормах права, що характеризувалися жорстокістю та частково контраверсійністю. На відміну від міст Речі Посполитої та Європи, практика застосування цих норм війтівсько-лавничим судом Львова характеризувалася більшою гуманністю та розважливістю. Підтвердженням зазначеному є відсутність «чорної книги злочинів», вироків у справах, так званого, «удаваного зла» (чаклунство, знахарство, еретицтво). Львів та його система права становили невід'ємну складову європейської правової системи та культури»⁴⁸. Роботу суттєво доповнюють додатки (загальним обсягом – 52 сторінки). Правда деякі твердження С.Білостоцького залишаються сумнівними, а можливо просто недостатньо продуманими. Наприклад, автор твердить, що отримуючи «право на міське самоврядування та судочинство» міста «долучаються до європейського процесу розвитку місцевих демократій»⁴⁹. Або ж залишається незрозумілим, в який спосіб результати даного дослідження «можуть бути використані у проведення реформи кримінального судочинства в Україні»⁵⁰. Але в цілому

дослідження С.Білостоцького виконане на високому справді фаховому рівні.

Залишається лише сподіватися, що ці дослідження О.Зайця та С.Білостоцького буде перероблено в окремі монографії, адже саме в такий спосіб вони вже в повному обсязі, а не лише на рівні авторефератів, можуть стати доступними для більшості дослідників.

Джерелознавчий аспект львівської магдебургії піднято у дисертації Миколи Ільківа-Свидницького «Готичне письмо у канцелярії Львівського магістрату кінця XIV – першої половини XVI ст.»⁵¹. Джерельною базою даної роботи стали фінансові або рахункові книги львівського магістрату, а також одна з книг запису протоколів про результати виборів до міських урядів, і осіб, яким надано міське громадянство. На основі аналізу цих джерел автор доходить висновку, що готичне письмо не належало до природних явищ української культури пізнього середньовіччя та ранньомодерного часу. Розширення видового спектру готичного письма пов'язане з формуванням міських канцелярських форм Львова у другій половині XIV ст. Поряд із використанням традиційних готичних курсивів, міські писарі застосовували книжкові форми готичного письма або формували нові еkleктичні різновиди з домінуванням книжкової графіки. У XV ст. з'являється біглий курсив. Ренесансна реформа письма на початку XVI ст. мала спорадичний і несистемний характер. Вона лише сприяла активнішому використанню готико-гуманістичного письма і його стилевих різновидів. Це дослідження М.Ільківа-Свидницького мало би значно полегшити майбутнім дослідникам роботу з магістратськими матеріалами.

За чисельністю дисертаційних розробок Львову не поступається Київ. Функціонування київської магдебургії детально проаналізувала Н.Білоус, і не тільки у вже згаданій монографії, але і у захищеній перед тим дисертації⁵² та у численних статтях, опублікованих по ходу роботи. Не буду детально зупинятися на монографії Н.Білоус, оскільки вона була досить ретельно проаналізована М.Капралем⁵³, а також Т.Лютою⁵⁴, рецензія якої, можливо, не завжди справедлива, на що вказала у своїй відпові-

ді Н.Білоус⁵⁵, але містить загалом досить правильні висновки щодо цієї роботи: «Це перша спроба аналітичного дослідження з історії магдебурзького права у Києві; розлоге цитування привілеїв та документів київської магдебургії наближає нас до видання корпусу документів на цю тематику; структура праці наводить на ідею дослідження окремих аспектів діяльності київської влади (наприклад, шинкування); представлені у переліку війтів персоналії заслуговують на окремі видання»⁵⁶. Особливо хочу наголосити на тому, що Київ уже давно потребує публікації його найважливіших привілеїв (першим кроком до чого, звісно, є вже укладений їх реєстр⁵⁷), і думаю, що фах і досвід цілком дає можливість саме Н.Білоус зайнятись цією вкрай необхідною справою. Це, можливо, навіть важливіше, ніж дослідження низки інших проблем, пов'язаних із міським самоврядуванням українських міст.

Говорячи про дослідження історії Києва, варто згадати кандидатську дисертацію Ростислава Сегеди «Київ у державній системі Речі Посполитої 1569–1648 р.», захищену у 2007 р. Тут 70 років перебування Києва у складі Речі Посполитої розглянуто не як аномалію, що часто траплялось у історіографії, а як закономірний період історії міста. Звісно, ця робота лише опосередковано стосується проблеми магдебурзького права, але разом з тим, вона дає можливість на досить невеликому часовому відтинку побачити специфіку київської ситуації. Тут піднято такі важливі проблеми як геополітична роль Києва у системі міждержавних відносин у Східній Європі в другій половині XVI – першій половині XVII ст.; з'ясовано особливості економічно-правового розвитку міста Києва, виходячи з його статусу у Литовсько-польській державі; вперше у вітчизняній історіографії проведено комплексне дослідження міста Києва як структурної одиниці Речі Посполитої; показано складні взаємини міста з козаками; встановлено персональний склад посадовців вищої, середньої та нижньої ланки воеводської адміністрації; зроблено комплексний аналіз релігійного життя без упереджень до будь-якої конфесії. Автор у першому розділі роботи досить детально проаналізував стан і ступінь дослідження київської проблемати-

ки в історіографії та рівень і повноту її джерельного забезпечення. Висновки, зроблені Р.Сегедою добре підкріплені джерельними студіями. Звертає на себе увагу третій розділ дисертації Р.Сегеди, «Роль міста Києва у політичному житті Речі Посполитої»⁵⁸, де проаналізовано, серед іншого, непрості стосунки запорізького козацтва з міщанами. Автор зазначає: «Абсолютна більшість населення Києва – урядовці, міщани намагалися підтримувати центральну владу, остерігаючись козацької агресії. Проте географічне розташування міста, яке не могло не опинитися в ареалі діяльності запорізького козацтва, змушувало до постійного здійснення контактів козацтва з Києвом як урбаністичною системою»⁵⁹. У четвертому розділі проаналізовано особливості економічно-правового та релігійного розвитку міста в складі Речі Посполитої. Насамперед автор звертає увагу на економічні преференції Києва цього періоду та на окремі київські юридики, а також різні юрисдикції київських міщан, які саме і перешкодили, на думку автора, утворенню в Києві потужних іноетнічних (єврейської та вірменської) громад. Р.Сегеда наголошує на такій цікавій особливості Києва цього періоду, що в ньому «замкові міщани були представлені в основному ремісниками і переважали магістратських кількісно, проте вони поступалися більш багатим і згуртованішим магістратським міщанам, серед яких досить потужною стала купецька верства. Це непрямом підтверджується тим, що всі тогочасні київські війти походили з купецького середовища»⁶⁰. Загалом дисертація Р.Сегеди цікава, насамперед, не досить традиційним підходом до урбаністичних студій – за основу береться не окрема проблема, а цілий комплекс урбаністичної системи на певному часовому проміжку. Як і годиться, тема дисертації була апробована у низці статей, серед яких, з огляду на питання правової організації міста можна згадати лише кілька – студії про взаємини Києва із запорозькими козаками в останній третині XVI ст.⁶¹, про один із документів з історії Києва XVI ст.⁶² та про номенклатуру вищих посадових осіб Києва в епоху Речі Посполитої⁶³.

Добрим винятком з цієї львівсько-київської традиції є дисертація Ганни Доманової «Чернігівський магістрат: структура

та основні напрямки діяльності (друга половина XVII–XVIII ст.)». Авторка, говорячи про джерела даного дослідження поділяє їх на законодавчі та публічно-правові акти, приватно-правові акти, описово-статистичні джерела та джерела наративні⁶⁴. Така класифікація при певній корекції в кожному окремому випадку могла б бути зразковою. Г.Доманова проаналізувала статус і структуру Чернігівського магістрату, систему виборів міських урядовців та їх повноваження, визначила обсяг і характер земельних володінь Чернігівського магістрату; з'ясувала чисельність та соціально-економічне становище чернігівського міщанства, висвітлила основні напрямки діяльності міського уряду, схарактеризувала взаємовідносини магістрату з представниками українських та російських державних установ. Взагалі Чернігівський магістрат, підвалини якого були закладені привілеєм Сигізмунда III від 27 березня 1623 р., вперше став об'єктом комплексного дослідження. Його самоврядна організація цікава ще й тим, що Чернігів був одним з небагатьох лівобережних міст, які протягом другої половини XVII–XVIII ст. зберегли свій самоврядний устрій, оскільки він був неодноразово конфірмований царськими грамотами та гетьманськими універсалами, що, однак, не гарантувало справжнього дотримання прав та привілеїв міщан. Окрім того, Чернігів репрезентує міста Лівобережної України, для яких характерною була наявність лише однієї колегії – ради, що складалась з кільканадцяти обраних урядовців. Відтак магдебурзький устрій Чернігова, як і багатьох інших міст, відмінний і від київського, і від львівського зразка. Ба більше, «негативний загалом досвід співіснування у Чернігові станових за своєю природою міщанської та козацької управ (що мало б стати предметом окремого дослідження – Т.Г.) наочно продемонстрував соціальну незбалансованість державної системи Гетьманщини, що неминуче підважувало її підмурки і послаблювало позиції у напруженому політичному протистоянні з сусідами. На прикладі Чернігова стає очевидним той факт, що спроби гетьманського уряду врегулювати стосунки між міщанською та козацькою спільнотами виявилися недостатньо ефективними»⁶⁵. Опираючись на результати свого дослідження Г.Доманова виділяє чотири

періоди в історії чернігівського магістрату:

1) 20–40-і рр. XVII ст., коли було започатковано створення системи міського самоврядування під владою королівського уряду Речі Посполитої;

2) друга половина XVII ст., коли відбулося юридичне оформлення самоврядного статусу міста за нових соціально-політичних умов, розгорнулося суперечливе співробітництво магістрату з урядовими інституціями Гетьманщини і Московщини;

3) перша половина XVIII ст., коли особливо загострилось протистояння чернігівського магістрату та чернігівської полкової канцелярії, що негативно позначилось на розвитку міста;

4) середина 60-х – перша половина 80-х рр. XVIII ст. – період, що був позначений спробами налагодження діалогу з новими урядовими установами і поступовим економічним зростанням⁶⁶.

В ході роботи над дисертацією Г. Доманова підготувала і опублікувала низку цікавих статей, що розкривають і деталізують історію чернігівського магістрату, більшість з яких припадає саме до період останнє десятиліття⁶⁷. Але оскільки практично всі вони публікувались в регіональних виданнях, то залишаються майже невідомими широкому загалу.

До історіографії проблеми правової організації українських міст слід залучити і дотичні до цієї проблеми дослідження, зокрема ті, що стосуються питань соціотопографії міст-магдебургій. Власне без елементів соціотопографічних і націотопографічних студій не можна говорити про дослідження правового поля міст в певний історичний період, адже локація міста на німецькому (магдебурзькому) праві здійснювалась у двох аспектах: правовому (отримання привілею) та просторовому (фізичне заснування міста або його перепланування). Зрештою, право у місті – це не тільки правові норми, але ще й їх застосування у житті людей, які це місто замешкують. Найкраще окреслила зв'язок соціотопографічних студій із проблемою дії магдебурзького права у містах Мар'яна Долинська, коли у відповідь на риторичне запитання Т. Лютої в її рецензії на книгу Сергія Климовського: «невже магдебурзьке право мало поширюватись

на подільські клуні та сажі?», відповіла: «Може прямо на шпіхліри та хліви магдебурзьке право й не впливало, але на землю, ділянку, парцелю, де вони стояли поруч із мешкальним будинком, його дія повинна була розповсюджуватись. Бо якби геометричні виміри нерухомої власності не були регламентовані, то важко було б врегулювати податок на неї: адже в «класичних» локаційних містах парцеля (сугіа, агеа) служила одиницею виміру чиншу»⁶⁸. Отже, нехтувати доробком колег, які займаються соціотопографічними студіями, якщо аналізуємо вивчення магдебурзького права в українських містах, просто неприпустимо.

Історико–топографічні підходи, які передували власне соціотопографічним, свого часу дали «нове дихання» вітчизняному містознавству⁶⁹. Їх фундамент заклав ще у 70-х рр. минулого століття Петро Толочко⁷⁰. Його робота, за висловом М.Долинської, стала «класичним зразком конкретного дослідження історичної топографії великого міста»⁷¹. І хоч монографія П.Толочка в основному спирається на дані археологічних досліджень, однак він наголошує, що подібні студії передбачають використання інтердисциплінарних методів і баз даних. Продовженням досліджень історичної топографії Києва є монографія доктора історичних наук Гліба Івакіна⁷² і дисертаційні роботи його учнів – Сергія Климовського та Олени Попельницької, які вже належать до аналізованого періоду. Втім, межа між історичною топографією та соціотопографією ще не виразна, оскільки останнє поняття досить молоде. Хоч Я.Верменич твердить, що вперше його ввів у науковий обіг Ярослав Дашкевич у 1987 р.⁷³, однак ближчим до істини видається твердження, що останній лише конкретизував його дефініцію і впровадив у широкий вжиток в українській науці. Під соціотопографією Я.Дашкевич розумів «дослідження урбанізаційних процесів з точки зору взаємозв'язків між соціальною структурою населення та місцем його проживання»⁷⁴. Своєю чергою М.Долинська, яка зробила вагомий внесок у цю галузь урбаністики, визначає соціотопографію як міжгалузевий метод дослідження у системі історичних дисциплін, який передбачає нанесення результатів досліджень соціальної історії на топографічну підоснову⁷⁵. Варто відзначити, що

термінологічна суперечка про межі між соціотопографією та історичною топографією триває. Нез'ясованість місця соціотопографії в системі наук підтверджується її класифікацією (за системою конгресу США) між історичними та соціальними науками. Досить вдалу спробу розв'язати цю методологічну й термінологічну проблему здійснила М.Долинська у своїй докторській дисертації і, відповідно, у монографії⁷⁶. І тут видається досить недоречним іронічне зауваження С.Климовського, що М.Долинська вирішила «стати Верховної жрицею методу Соціотопографії і взяти на себе місію остаточно вирішити: хто в Україні правильно вживає термін «соціотопографія», а хто – ні»⁷⁷. Гадаю, що доктор М.Долинська на сьогодні справді найкомпетентніша і найдосвідченіша серед українських дослідників у царині не лише історичної топографії, а й соціотопографії міст.

Термін «соціотопографія» з'являється в назвах дисертацій ще в 90-ті рр. минулого століття. Крім роботи С.Климовського⁷⁸, варто назвати кандидатські дисертації М.Долинської⁷⁹ та М.Капралю⁸⁰. Останній соціотопографічну проблематику продовжує розвивати в окремих статтях⁸¹, де він не просто декларує, але і здійснює соціотопографічний аналіз на рівні вулиць і кварталів, визначає соціальний склад населення і його майновий стан, а також на мікроісторичному рівні визначає етнічну приналежність кожного власника середньоміського домоволодіння.

В останні роки історико-топографічні дослідження Києва продовжила Олена Попельницька. Вона захистила дисертацію «Київський Поділ XVII–XVIII ст.»⁸² та видала монографію «Історична топографія київського Подолу XVII – початку XIX століття»⁸³, де на основі комплексного опрацювання нових письмових, археологічних та картографічних джерел розглядає питання історичної топографії Подолу як загальноміського політичного, економічного, суспільного і культурного осередку, центру самоврядування, торгівлі та ремісничої діяльності у часи пізнього середньовіччя та раннього періоду Нового часу. Особливий інтерес викликає четвертий розділ «Землевласники і підприємці Подолу», де серед іншого проаналізовано майновий стан деяких представників урядуючої еліти Києва. Думаю, що

студії О.Попельницької можна з певним застереженням віднести до розряду соціотопографічних. В окремих статтях авторка досліджує соціально-економічний розвиток Києва XVI–XVII ст., процес формування міщанства, який був тісно пов'язаний з торговельною та ремісничою діяльністю та приватною власністю на нерухомість у місті; на підставі писемних джерел розглядає біографії відомих землевласників Подолу та родин київської еліти зазначеного періоду; встановлює родоводи окремих міщанських родин⁸⁴. Примітно, що, розглядаючи весь київський джерельний комплекс, пов'язаний з функціонуванням магдебурзького права в місті, авторка зазначає, що, як наслідок, «перед очима дослідника постає досить яскрава картина тогочасного суспільного життя: родинні стосунки, моральні засади, подробиці побуту тощо. Певно, вже настав той час, коли історична наука, яка донедавна оперувала переважно такими поняттями загального характеру, як «соціум», «класи», «соціальні стани», може нарешті перейти до розгляду у п'ятні віків окремих особистостей, сукупна діяльність яких, власне, і творила нашу історію»⁸⁵. А це, відповідно, зайвий раз підкреслює необхідність переорієнтації нашої історіографії із суто правничих та соціально-економічних аспектів на культурно-антропологічні, що дасть можливість «оживити» наші знання про українські міста на німецькому праві. Ще одне дослідження О.Попельницької, присвячене грецькій громаді Києва, має чітко виражене націотопографічне забарвлення⁸⁶.

В цьому контексті не можна не згадати монографії Сергія Климовського «Соціальна топографія Києва XIV – середини XVII сторіччя»⁸⁷, яка викликала чималий резонанс в науковій літературі⁸⁸. Написана вона переважно на матеріалі археологічних досліджень (що, зрештою, природно, оскільки ця робота провадилась С.Климовським під керівництвом Г.Івакіна при Інституті археології) із залученням писемних, графічних, нумізматичних та сфрагістичних джерел. Монографія побудована не за класичним принципом соціотопографічних досліджень, що і зрозуміло, адже Київ отримав німецьке право, модифіковане у ВКЛ за зразком Вільна, а соціотопографічний метод застосовувався переважно до класичного варіанту «міста у мурах» на німе-

цькому праві, як у Сілезії чи на Помор'ї. Як слушно зазначила М.Долинська: «Не враховуючи різниці просторового розвитку між класичними магдебурзькими містами і складним організмом Києва, автор механічно робить спробу об'єднати архаїчний (княжий) міський простір із магдебурзькою системою функціонування міста, що появилася аж наприкінці XV ст. Саме тут закладено проблему, котра не дозволяє застосувати соціотопографічний метод у класичному розумінні, а перед автором повинно було виникнути нетипове, цікаве і яскраве завдання – з'ясувати, як і чи всі аспекти правових норм магдебурзького права втілювалися у просторі нелокаційного міста»⁸⁹. Робота С.Климовського є свідченням реально існуючої відмінності українського варіанту міста на магдебурзькому праві не тільки від німецьких міст, але і від Львова. І хоч, як зазначила М.Долинська, «соціальна топографія Києва тут практично відсутня», а М.Капраль пише, що С.Климовський паразитує на терміні «соціотопографія», оскільки він справді «паралельно вивчає соціальну структуру населення міста та його топографічний розвиток, однак без будь-якого синтезу, без встановлення локаційної ієрархії міського суспільства»⁹⁰, все ж може погодитись із словами М.Долинської: «Сергій Климовський зробив чималий вклад у ретроспективне відновлення історичної топографії Києва XVI–XVII століть. Подані в монографії схеми структури міського простору та землеволодіння... можуть слугувати доброю базою для наступних студій як ретроспективної топографії міста на макрорівні, так і для власне соціотопографічного його аналізу, тобто накладання результатів вивчення соціальних процесів на синхронні топографічні схеми»⁹¹.

Особливої уваги заслуговує монографія М.Долинської «Історична топографія Львова XIV–XIX ст.», яка була захищена як докторську дисертація⁹² і високо оцінена колегами⁹³. Ця книга є прикладом вдалого методологічного міждисциплінарного вивчення міської проблематики. Авторка окремими пунктами розглядає просторово-адміністративний поділ львівських передмість та міських сіл, міську територію Львова магдебурзького періоду (що особливо цікаво з огляду на нашу проблематику),

історичний ландшафт львівських передмість та риси відносин власності. В двох перших розділах М.Долинська детально обговорює методологічні засади свого дослідження і термінологію, якою вона послуговується. Це досить унікальний випадок в українській історіографії загалом. Як безперечний позитив монографії М.Долинської можемо назвати той факт, що в контекст української історіографії вводяться підставові праці з соціотопографії, урбаністики, історичної географії польських, німецьких, австрійських та чеських дослідників. Привертає увагу надто великий відтинок часу, задекларований у назві роботи. Однак авторка насправді приходиться до власної методологічної схеми, де вона розділяє соціотопографію і вступ до неї, визначаючи завданням останнього «теоретичне відтворення на підставі аналізу і зіставлення інтердисциплінарних джерел, великомірних схем урбаністичного об'єкта на декілька часових зрізів»⁹⁴. Таких хронологічних відтинків, хоч їх спеціально не виділено, у монографії можна прослідкувати п'ять: 1356–1372, 1570–1608, 1768–1788, 1820–1841 і 1870–1899 роки. Зрозуміло, що нам будуть цікаві перші два часові відтинки.

Центральне питання, яке намагається розв'язати авторка, це число наданих місту за магдебурзьким правом франконських ланів: 100 чи 170. Як відомо, 1356 р. Казимир III у своєму привілеї надав місту 70 франконських ланів, а вже 1372 р. Владислав Опольський затвердив привілей, за яким місто отримало 100 франконських ланів. У літературі виникло питання, чи надання Владислава Опольчика враховувало ті 70 ланів, що були надані місту раніше, чи число ланів автоматично збільшилось до 170. Лише на основі писемних джерел це питання не вдавалось вирішити. Залучення ж картографічних і фіскальних джерел дозволило М.Долинській однозначно дійти висновку, що місту було надано лише 100 ланів. Річ у тому, що Казимир III 1368 р. надав ті 100 франконських ланів місту, які Владислав Опольський 1372 р. лише підтвердив. У грамоті Владислава не було згадано надання Казимира, ймовірно тому, що перший правив у Галицькій Русі лише від імені угорського короля, тобто був «неповноправним правителем» і формально не міг підтверджу-

вати надання польських королів. Тому привілей 1372 р аналогічний привілею 1368 р.⁹⁵

Торкається М.Долинська і питання про час локації Львова. Локалізуючи лан, належний до братства костелу Марії Сніжної і побудований на цьому лані млин, а також млин першого львівського війта кінця XIII ст. Бертольда Штехера (ототожнюючи цей млин з млином каноніків пізніших часів) М.Долинська обережно висловила гіпотезу про «вступ до локації» за княжих часів. М.Капраль вважає, що «така обережність у висновку не дозволяє з'ясувати думку дослідниці про час локації Львова з центром навколо площі Ринок. Це сталося за часів князя Льва Даниловича чи вже в польські часи?»⁹⁶. Мені ж видається, що висновок М.Долинської доволі однозначний: «Ймовірною видається інтерпретація, що пов'язує заснування костелу Марії Сніжної з німецькими колоністами, вйтом котрих був Бертольд Штехер – власник млина, розташованого неподалік найдавнішого лану, адже логічно, щоб локовані ще в княжі часи об'єкти (млин Бертольда Штехера і лан з млином костелу Марії Сніжної) в просторі міста знаходились обабіч себе. За аналогією з центральноєвропейськими державами, саме запровадження німецьких колоній можна вважати вступом до локації. У випадку Львова кінця XIII ст. наявні обидві складові – німецькі колоністи з вйтом і елемент просторової локації у формі лану костелу Діви Марії»⁹⁷.

М.Долинська піднімає у своїй роботі і питання юридик, і саме через їх призму аналізує львівські передмістя. Дослідниця подає дефініцію поняття «юридика», зазначаючи, що часто це поняття плутають із «юрисдикцією» («Один з небагатьох українських істориків міста П.Сас вважає, що ще у XIII ст. окремою юридикою, заснованою на нормах маґдебурзького права, керувалася колонія німецьких поселенців у Львові»⁹⁸. Але тут термін «юридика» вжитий, мабуть, помилково замість поняття «юрисдикція»⁹⁹). Авторка правильно окреслює походження назв окремих львівських юридик, однак питання про час виникнення перших юридик залишається відкритим. Цю прогалину заповнює рецензент М.Долинської доктор М.Капраль: «правовий від-

лік цього поступового процесу втрати міської території на користь духівництва та шляхти почався у середині XVI ст. після виходу сеймової конституції з дозволом шляхті та духівництву набувати власність у містах»¹⁰⁰. Водночас він зазначає, що репрезентативні дані про львівські юридики XVII ст. та першої половини XVIII ст., опубліковані ним у вигляді таблиць до книги «Національні громади Львова 16–18 ст.: соціально-правові взаємини»¹⁰¹, могли б так само бути залучені дослідницею до аналізу і характеристики рис власності на передмістях.

М.Долинська у своїй монографії лише окреслює проблему передмість. Справжній розвиток ця тематика дістала у дисертації молодого львівського історика Андрія Фелонюка «Передмістя Львова в другій половині XVII–XVIII ст.: адміністративно-правовий статус та соціотопографія»¹⁰², яка була захищена під керівництвом М.Капраля у Інституті українознавства імені І.Крип'якевича у Львові в 2009 р. Зрештою сама М.Долинська продовжує розвивати соціотопографічні дослідження львівських передмість¹⁰³.

У більш популярній формі свої студії М.Долинська виклала у історико-урбаністичному нарисі «Львів: простір і мешканці», де, до речі, два окремих розділи присвячено проблемам Львова магдебурзького періоду. В анотації до книжки сама авторка зазначила, що вона, «прагнучи подати історію соціуму на фоні історичної урбаністики, просторових змін міста, у кожній із тем ознайомлює із політичним тлом, характеризує розвиток міського простору й описує мешканців – від структури влади, через соціальний і національний їх склад до моментів повсякденного життя»¹⁰⁴. Робота призначена для краєзнавців, вчителів і студентів, які цікавляться історією Львова, і є прекрасним доповненням низки популярних видань, що вийшли останнім часом.

Серед регіональних досліджень останніх років, які декларуються як соціотопографічні не можна не згадати дисертацію О.Жук «Історична топографія Луцька X–XVIII ст.», виконану на кафедрі археології та джерелознавства Волинського державного університету в рамках теми «Історія культури Волині», і захищену 2000 р.¹⁰⁵ На жаль, ця робота не позбавлена цілого ряду серйозних методологічних помилок, на що вказала в рецензії

М.Долинська¹⁰⁶. Серед останніх захищених дисертацій з проблем соціотопографії українських міст варто згадати роботу Оксани Коваленко «Полтава XVII–XVIII ст.: розвиток міської території, просторова структура та міська забудова»¹⁰⁷. Крім низки інших проблем, О.Коваленко піднімає питання про безперервність існування міста, яке у сучасній урбаністиці подекуди плутають із поняттям безперервності освоєння міського простору, що призводить до безпідставного задавнення населених пунктів. Дослідниця розглядає це питання на прикладі Полтави, яка в 1999 р. на підставі археологічних матеріалів відзначила своє 1100 річчя. Провівши серйозні дослідження, авторка дійшла висновку, що «полтавський міський простір дійсно має тривалу історію освоєння; водночас спостерігаємо тривалі часові відрізки, на яких міське поселення, вірогідно, не існувало або ж скорочувалось до розмірів хутора. Стверджувати про безупинне, послідовне «існування міста» від IX ст. до кінця першої чверті XVII ст. немає підстав»¹⁰⁸.

Серед не так соціотопографічних, як історико-топографічних досліджень останніх років варто згадати монографію завідувача кафедри історії України Кам'янець-Подільського державного університету, професора Миколи Петрова¹⁰⁹, де чимало цікавого є і про самоврядування в місті. Як зазначає рецензент цієї праці, «Кам'янець-Подільський... має багатющу історію, а за кількістю збережених у ньому пам'яток старовини разом із Києвом та Львовом тримає першість в Україні. Однак, на відміну від цих двох міст, його доля у XIX–XX ст. склалася набагато гірше (згадати хоча б перенесення центру області з Кам'янця до Проскурова (Хмельницького)). Через це стан дослідження минавшини даного міста не порівняти зі здобутками науковців Києва та Львова. Але й тут сформувалась та активно діє група археологів і істориків, котра розробляє спектр проблем від часів Київської Русі до XIX ст., не забуваючи і історію міста»¹¹⁰. Згадана монографія власне і є одним із проявів цієї дослідницької роботи. М.Петров не лише подає топографію міста в історичному розрізі, але і пов'язує її з елементами міського права. Розвитком цих ідей стала одна з останніх статей дослідника¹¹¹, яка була

опублікована посмертно. Прикметно, що тут автор оцінює надання магдебурзького права Кам'янцю-Подільському як «значний інтеграційний крок міста у західноєвропейський правовий простір, норми якого знаходили віддзеркалення не тільки в адміністративно-територіальному устрої, але і в його містобудівних засадах, соціальній топографії, економічному, релігійному, культурному житті, а також і в інших напрямках еволюції міста»¹¹². Однак варто зазначити, що автор не завжди коректно цитує вислови тих дослідників, на яких він посилається, що, звісно, підважує вартість цього дослідження. З усього зібраного матеріалу, насамперед, про просторовий розвиток Кам'янця-Подільського автор робить, хоч і обережно, досить несподіваний висновок: «Реальні історичні умови функціонування Подільської землі в 60–90 рр. XIV ст. на чолі з литовськими князями Коріатовичами, дають підстави не зовсім погоджуватись з принципом, що «ми старини не рухаємо, а новини що не вводимо» в українських землях під владою Литви. Він не зовсім відповідає істині, прикладом чого служить історія Кам'янця-Подільського досліджуваного часу»¹¹³. Несподіваним даний висновок є не стільки сам по собі, скільки з огляду на все сказане дослідником перед тим.

Тема Кам'янця-Подільського порівняно популярна. Ще один штрих до соціотопографічних досліджень міста подає у своїй статті¹¹⁴ доцент кафедри всесвітньої історії Київського славістичного університету Віталій Михайловський. Насамперед, історик локалізує пляц, наданий кам'янецькому підстарості Яну Срочицькому у Кам'янці. Хоч це лише один із королівських привілеїв для шляхти, яка у винагороду за службу отримувала нерухомість в місті, він цікавий не лише як мікроісторичний факт. Річ у тому, що аналізований документ відомий у копії, яка була написана до підтверджуваного привілею Сигізмунда Августа, підписаного 26 лютого 1554 р. у Любліні під час сейму. Сам же документ був виданий у Кам'янці 1527 р. для Я.Срочицького і походив зі старостинської канцелярії Станіслава Лянцкоронського, на той час кам'янецького (подільського) генерального старости. Цікаво, що це перший відомий на сьогодні привілей із

старостинської канцелярії у Кам'янці, писаний польською мовою. Окрім таких подробиць, В.Михайловський наводить цікаві термінологічні міркування і відомості про особу самого Я.Срочицького та його родину. Привертає увагу той факт, що «окрім вже згадуваних посесій у Подільському воєводстві Ян Срочицький мав у своєму володінні й низку населених пунктів у сусідньому руському воєводстві. Зокрема у Тереховлянському повіті Галицької землі, ...де згодом заснував два селища, а с. Борек перевів у статус міста і надав йому магдебурзьке право»¹¹⁵. Різні аспекти історії Кам'янця-Подільського в останні роки активно досліджують і польські автори¹¹⁶.

Крім названих дисертацій та монографій варто згадати і дослідження А.Зайця¹¹⁷, яке вийшло окремою монографією під егідою Інституту історичних досліджень Львівського національного університету в 2003 р. Багато в чому ця робота повторює дисертацію автора, захищену у 1994 р. Цікаво, що А.Зайць жодним словом про своє дисертаційне дослідження не згадує, а дарма. Дослідження А.Зайця (і дисертація, і монографія) є доволі новачинним в українській історіографії. Воно методологічно спирається на роботу польського історика Р.Щигела¹¹⁸, який і досі є ідейним натхненником львівського дослідника; і така співпраця не може не тішити, бо збагачує і українську, і польську історичну науку¹¹⁹. Поки що жоден інший український регіон не дочекався подібних студій. Високу оцінку монографії А.Зайця, окресливши і програмні перспективи української історіографії, дав професор Національного університету «Острозька академія» Микола Ковальський: «Справді наукова вартість дослідження Андрія Зайця полягає саме у вдалому поєднанні теоретичних положень з багатою і всебічною конкретикою, що взаємно збалансовані та узгоджені. Тільки після виконання циклу праць такого спрямування, профілю і рівня на матеріалі окремих регіонів України можна буде приступити до фундаментальної системної праці про українські міста»¹²⁰. Монографія А.Зайця була прорецензована, а краще сказати, презентована, Н.Білоус на сторінках «Українського гуманітарного огляду», тому на ній детально не буду спинятись¹²¹.

Як певний історіографічний факт останніх десяти років можу згадати своє скромне дослідження «Нариси з історії магдебурзького права в Україні XIV – поч. XVI ст.»¹²², що було опубліковане в 2002 р. Не буду детально на ньому зупинятися з ряду причин, і не в останню чергу тому, що досить розлога (хоч, як на мене, не у всьому справедлива) рецензія на книжку була опублікована на сторінках «Українського гуманітарного огляду»¹²³. Мушу лише зауважити, що завдання, яке я ставила перед собою, працюючи над проблемою, було не так наукове, як дидактичне. Саме тому це були всього лиш досить довільно підібрані нариси, і розуміючи певну наукову «неканонічність» такого підходу і численні пробіли в поданій інформації, я не подавала таке дослідження як кваліфікаційну роботу (хоч матеріал, в тому числі джерельний, збирався під час роботи над кандидатською дисертацією, яка була присвячена українській і польській історіографії магдебурзького права і містах Центрально-Східної Європи¹²⁴). Видана книжка, як на мене, певною мірою втратила свою наукову актуальність, бо за останні роки з'явилося чимало значно цікавіших і глибших досліджень. Але і сьогодні в роботі зі студентами, які цікавляться різними аспектами міської історії, і в першу чергу історією міського права, вона залишається корисною.

На остаток варто згадати про нове комплексне дослідження магдебурзького права в Україні, здійснене львівським вченим Миколою Кобилецьким¹²⁵. Його книга стала основою докторату, захищеного в 2010 р. на базі Львівського національного університету¹²⁶. Але оскільки вона претендує на роль певної синтези всіх сучасних історико-правових урбаністичних студій в Україні (обіцяє системний і всебічний розгляд такого правового феномену, як магдебурзьке право українських міст), то мова про неї піде далі.

Загалом же складається досить однобічна історіографічна картина – комплексно українські міста залишаються не вивченими. Тільки Львів, Київ та ще кілька міст дочекались дослідження своєї історії в різних аспектах. Виглядає, що нові світові історіографічні тенденції (ракурси, підходи, методи) лише частково і повільно доходять до української урбаністики. Але ви-

сновок цей попередній, бо варто продовжити аналіз сучасної української історіографії проблеми міст на німецькому праві на прикладі окремих статей та матеріалів конференцій. Тільки тоді можна буде говорити про прорахунки в минулому і про завдання на майбутнє.

---

¹ Зашкільняк Л. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Вип. 15. – Львів, 2006–2007. – С. 860.

² Антонович В. Киев, его судьба и значение с XIV по XVI столетие (1362–1569) // Антонович В. Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори. – К., 1995. – С. 534.

³ Свою версію історії східнослов'янської литуаністики подав доцент кафедри історії та політичної теорії Національного гірничого університету з Дніпропетровська Віталій Василенко (Василенко В. Східнослов'янська литуаністика: від «практичної історії» до критичних студій // Український гуманітарний огляд (далі – УГО). – Вип. 12. – К., 2006. – С. 9–36.).

⁴ Детально див.: Щодра О. Стан вивчення давньої історії України (до кінця XV ст.) // Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми / Під ред. Л.Зашкільняка. – Львів, 2004. – С.135.

⁵ Темні віки: XIV – перша половина XV ст. / Упор. О.В.Русина. – К., 1993.

⁶ Кириченко К. Історія Великого князівства Литовського в українській історіографії 1991–2003/4: основні тенденції // *Ruthenica*. – 2005. – № 4. – С. 215–229. Див. також: Яковенко Н. У пошуках витоків: проблеми білоруської історіографії Великого князівства Литовського з перспективи 1991–92 рр. // Історія, історіографія, джерелознавство (Статті, розвідки, замітки, есе). – К., 1996. – С. 113; Шевченко Н. Білорусько-Литовська держава: нові концептуальні засади сучасної білоруської історіографії // Український історичний журнал (далі – УІЖ). – 1997. – № 2. – С. 56; Гошко Т. Нова концепція генези Великого князівства Литовського: [рец. на кн.] Краўцэвіч А. Стварэнне Вялікага княства Літоўскага. – Мн, 1998) // УГО. – Вип. 3. – К., 2000. – С. 79–80. Розвиток сучасної української литуаністики було проаналізовано у доповіді Андрія Блануци і Дмитра Вашука на Міжнародній науковій конференції «Велике князівство Литовське і його традиція: доля національних наративів», що відбулась 20–22 листопада 2008 р. у Вільнюському університеті. (Див.: Блануца А., Вашук Д. Міжнародна наукова конференція «Велике князівство Литовське і його традиція: долі національних наративів» // УІЖ. – 2009. – № 3. – С. 229.

⁷ Кириченко К. Історія Великого князівства Литовського в українській історіографії 1991–2003/4: основні тенденції. – С. 215.

⁸ Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми. – С. 118–154.

⁹ Заяць А. Розвиток українських міст ранньомодерної доби у сучасній українській історіографії // III Міжнародний науковий конгрес українських істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу». Луцьк, 17–19 травня 2006 р. – Т. 1. – Луцьк, 2007. – С. 119–124.

¹⁰ Гошко Т. Магдебурзьке право Центрально-Східної Європи XIII–XVIII ст. в українській та польській історіографії. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К., 1999. – С. 175.

¹¹ Кіселичник В. Львівське міське право: поняття, джерела, періодизація та зміст // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Вип. 39. – Львів, 2004. – С. 102.

¹² Сокальська О. Судоустрій та судочинство в Україні (XVI – початку XVII ст.). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. – К., 2006. – С. 3. До слова, на мою скромну думку, згадане дослідження О.Сокальської варте уваги не тільки юристів, але і істориків. Хоч як певний недолік слід відмітити те, що в ньому практично не згадується діяльність судів у містах на магдебурзькому праві (так виглядає з автореферату дисертації), хоч розділ 2.2 безпосередньо присвячений місцевим судам українських земель.

¹³ Люта Т. (рец.) Білоус Н. Київ наприкінці XV – у першій половині XVII століття. Міська влада і самоврядування. – К., 2008. – 360 с. // УІЖ. – 2008. – № 5. – С. 221.

¹⁴ Білоус Н. Імітація рецензії // УІЖ. – 2009. – № 2. – С. 209.

¹⁵ Верменич Я. Проблеми дефініції і генезису міста у науковій спадщині М.Вебера // Історико-географічні дослідження. – Вип. 11. – К., 2009. – С. 15.

¹⁶ Див.: Цимбал С. Філософсько-методологічний потенціал соціосинергетики. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. філософ. наук. – К., 2005. – 19 с.

¹⁷ Верменич Я., Дмитрук В., Архипова С. Міська історія України: проблема початкового датування. Науково-довідкове видання. – К., 2010. – С. 11.

¹⁸ Верменич Я. Проблеми датування міст у сучасній Україні: теоретичні та правові аспекти // Датування міста як проблема історичної урбаністики: європейський та український досвід. Матеріали круглого столу 24 вересня 2008 р. – Дніпропетровськ, 2008. – С. 9.

¹⁹ Там само. – С. 11. Спробою вирішити проблему визначення початків міської історії стало нове науково-довідкове видання колективу київських

дослідників, під керівництвом доктора історичних наук Ярослави Верменич. Автори даної роботи поставили собі за завдання звести в одну таблицю ту інформацію про витоки міської історії, яку містять енциклопедії і довідники. При цьому було зроблено вдалу спробу окреслити етапи розвитку та теоретико-методологічні проблеми містознавства в Україні, починаючи від проблеми дефініції такого ключового поняття, як «місто». І оскільки «існує безліч різних підходів до визначення міста – від соціально-економічних до політико-правових, від топографічних до соціально-психологічних», то автори приходять до висновку, що «вичерпного визначення міста дати неможливо» (див.: Верменич Я., Дмитрук В., Архипова С. Міська історія України. – С. 11). Тому до вивчення історії міст слід підходити з позиції міждисциплінарності.

²⁰ І якщо «хроніки, акти та інші письмові матеріали, що збереглися в архівах та бібліотеках, в усіх країнах Європи давно вивчені», як твердить казанський історик Віталій Бабюк (Бабюк В. Методологічні критерії та принципи датування виникнення міст // Регіональна історія України. – Вип. 3. – К., 2009. – С.266), то щодо юридичних актів міст, навіть не всі локаційні привілеї знайшли своїх дослідників, що вже говорити про величезний масив міських актів, який зберігається в наших архівах.

²¹ Верменич Я., Дмитрук В., Архипова С. Міська історія України. – С. 10.

²² Дячок О. Право Великого князівства Литовського та українських земель у його складі на сторінках українських юридичних видань (1991–2007 рр.) // *Ukraina Lithuanica*. – Т. 1. – К., 2009. – С. 176–196.

²³ Там само. – С. 185.

²⁴ Гураль П. Волосна громада в період входження українських земель до Великого князівства Литовського // *Вісник Львівського університету. Серія Юридична*. – Львів, 2002. – Вип. 37. – С. 86–92.

²⁵ Горян Е. Місцеві органи влади на українських землях (з часів Київської Русі до 1861 р.) // *Підприємство, господарство і право*. – 2002. – № 9. – С. 101–102.

²⁶ Кіселичник В. Про надання українським містам у XIV–XVII ст. Магдебурзького права // *Право України*. – 1996. – № 9. – С. 83–84.

²⁷ Капраль М. Доля – спільна, труднощі – різні. Самоврядування Києва та Львова на магдебурзькому праві (кінець XV – перша половина XVII ст.): порівняльний аналіз // *Людина і влада*. – 2000. – № 1–2. – С. 75–77. Ця ж тема піднімалась М.Капралем і на конференції, присвяченій 500 річчю магдебурзького права в Києві (див.: Капраль М. Самоврядування Києва та Львова (кінець XV – перша половина XVII ст.): регіональна специфіка // *Самоврядування в Києві: історія та сучасність. Матеріали міжнародної конференції, присвяченої 500-річчю надання Києву магдебурзького права*. – К., 2000. – С. 137–143). Прикметно, що Н.Білоус повністю заперечила можливість будь-яких порівняльних студій щодо функціонування магдебурзького права у Львові та Києві і саме тому свідо-

мо не залучала дослідження магдебурзького права Львова до своєї монографії, зазначивши: «Львівська магдебургія – це цілком інша модель функціонування німецького права на українських землях, тоді як київська магдебургія – литовського... Привілей на магдебурзьке право Київ отримав не від польського короля, а від великого князя литовського Олександра, причому на взірць столичного Вільна. Ще більш недоречним видається порівняння національних громад Львова і Києва, оскільки в Києві їх, по суті, не існувало, за винятком нечисленної громади вірмен, яка не мала автономії...» (Білоус Н. Імітація рецензії. – С. 209).

²⁸ Дячок О. Право Великого князівства Литовського та українських земель у його складі на сторінках українських юридичних видань (1991–2007 рр.). – С. 194; див. також: Дячок О. Джерельна база публікацій з історико-правової тематики на шпальтах часопису «Право України» // Вісник Дніпропетровського університету. Історія та археологія. – Вип. 8. – Дніпропетровськ, 2000. – С. 159.

²⁹ Навіть інформація про великі міжнародні конференції, на яких розглядаються питання міського самоврядування, не завжди доступна. Прикладом може бути V Міжнародний конгрес білорусистів, який відбувся в Мінську 20–21 травня 2010 р. Поміж 37 заявлених тематичних блоків та круглих столів окремо виділявся блок «Міста з магдебурзьким правом у Білорусії та Україні: актуальні проблеми дослідження», в рамках якого український історик Н. Білоус виголосила доповідь про регіональні особливості магдебурзького права у містах Київського воєводства XVI – першої половини XVII ст. Однак інформація про цю подію post-factum стала доступна у вигляді короткого звіту на сторінках «Українського історичного журналу» (див.: Мицик Ю. V Міжнародний конгрес білорусистів // УІЖ. – 2010. – № 4. – С. 229–231).

³⁰ Хлібовська Г. Польсько-німецькі відносини другої половини X – початку XIV століття у сучасній польській медієвістиці. Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К., 2000.

³¹ Ковальова С. Еволюція судової системи і судочинства на українських землях Великого князівства Литовського. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук. – Одеса, 2004. – 21 с.

³² Там само. – С. 17

³³ Капраль М. Національні громади міста Львова XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора іст. наук. – Львів, 2004. – 20 с.; Капраль М. Національні громади Львова у XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини). – Львів, 2003. – 440 с.

³⁴ Білоус Н. Київський магістрат XVI – першої половини XVII ст.: організація та юрисдикція. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук. – К., 2003. – 16 с.; Білоус Н. Київ наприкінці XV – у першій половині XVII ст. Міська влада і самоврядування. – К., 2008. – 358 с.

³⁵ Привілеї міста Львова XIV–XVIII ст. / Упорядник Мирон Капраль. –

Львів, 1998. – 640 с. (рец.: Білоус Н. Привілеї міста Львова (XIV–XVIII ст.) / Упорядник Мирон Капраль. – Львів, 1998 // УГО. – Вип. 1. – К., 1999. – С. 236–238); Привілеї національних громад міста Львова (XIV–XVIII ст.) / упор. М.Капраль. – Львів, 2000. – 576 с. (рец.: Білоус Н. Привілеї національних громад міста Львова (XIV–XVIII ст.) / Упор. Мирон Капраль. Наук. ред. Я.Дашкевич, Р.Шуст. – Львів: МГКО «Документальна скарбниця Львова», 2000. // УГО. – Вип. 7. – К., 2002. – С. 272–276); Економічні привілеї міста Львова XV–XVIII ст.: привілеї та статuti ремісничих цехів і купецьких корпорацій / упор. М.Капраль. – Львів, 2007. – 816 с. (рец.: Білоус Н. Економічні привілеї міста Львова XV–XVIII ст.: привілеї та статuti ремісничих цехів і купецьких корпорацій / Упорядкував Мирон Капраль. – Львів: МГКО «Документальна скарбниця Львова», 2007 // УГО. – Вип. 13. – К., 2008. – С. 185–190).

³⁶ Білоус Н. (рец.) Економічні привілеї міста Львова XV–XVIII ст: привілеї та статuti ремісничих цехів і купецьких корпорацій / Упорядкував Мирон Капраль. – Львів: МГКО «Документальна скарбниця Львова», 2007 // УГО. – Вип. 13. – К., 2008. – С. 185.

³⁷ Окрім численних статей перу М.Капрала належать коментарі до «Хроніки міста Львова Д.Зубрицького (Зубрицький Д. Хроніка міста Львова / Пер. І.Сварника. – Львів, 2002. – С. 447–476).

³⁸ Капраль М. Національні громади міста Львова у XVI–XVIII ст. (соціально–правові взаємини). – С. 298.

³⁹ Заяць О. Міське громадянство Львова XV–XVIII ст. (за реєстрами прийняття до міського права). Автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата іст. наук. – Львів, 2005. – 20 с.

⁴⁰ Білостоцький С. Кримінальне судочинство міста Львова XVI–XVIII ст. (за матеріалами війтівсько–лавничого суду міста Львова). Автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня канд.. юрид. наук. – Львів, 2009. – 20 с.

⁴¹ Gilewicz A. Przyjęcia i z do prawa miejskiego we Lwowie w latach 1405–1604 // *Studia z historii społecznej i gospodarcze poświęcone prof. Fr.Bujakowi.* – Lwów, 1931. – S. 375–414.

⁴² *Album Civium Leopoliensium. Rejesty przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie, 1388–1783* / wyd. A. Janeczek. – Poznań, 2005. – Т. 1. – 450 s., Т. II. – 291 s. Видання містить 5788 пронумерованих видавцем записок чи згадок про прийняття міського права у Львові 1388–1783 рр. Автор і упорядник не ставить собі питання про повноту і вірогідність записів про прийняття до львівського міського права. Але звертає на себе увагу не лише документальна частина, а й вступна стаття, котра складається із загальної характеристики прийнять до міського права у європейській історії та конкретно на львівському прикладі. Це дало можливість А.Янечку подати ширше історичне тло розвитку міських структур всього регіону поширення німецького права, зокрема його маґдебурзького варіанту. Однак, як слушно зауважили в рецензії на це дослідження і Ф.Кірик, і

М.Капраль, тут бракує конкретних порівняльних даних з іншими містами Польщі та України, а також органічного зв'язку з іншими сучасними дослідженнями, зокрема львівських істориків, які в той чи інший спосіб працювали над львівськими реєстрами прийняття міського права. І хоч робота А.Янечка не позбавлена недоліків, на що слушно вказують рецензенти (Див: Kiryk F. Rec. na: Album Civium Leopoliensium. Rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie, 1388–1783 / Wyd. A. Janeczek. Poznań, 2005. – Т. I. – 450 s., Т. II. – 291 s. // Kwartalnik Historyczny. – Warszawa, 2006. – R. 113. – Z. 3. – S. 88–89; Капраль М. (реп.) Album Civium Leopoliensium. Rejestry przyjęć do prawa miejskiego we Lwowie, 1388–1783 / Wyd. A. Janeczek. – Poznań, 2005. – Т. I. – 450 s., Т. II. – 291 s. (edycja elektroniczna, płyta CD) // Український археографічний щорічник. – Вип. 13/14. – Т. 16/17. – К., 2009. – С. 704–709), однак вона значно розширює дослідницьке поле львівської магдебургії, і цілком може бути спонукою до нових досліджень в ракурсі історичної антропології, а саме таких нових підходів, які в світовій історіографії давно не нові, бракує українській урбаністиці.

⁴³ Kiryk F. Księga przyjęć do prawa miejskiego w Kamieńcu Podolskim z lat 1723–1736 oraz 1740–1742 // Kraków–Małopolska w Europie Środka. Studia ku czci profesora Jana M. Małeckiego w siedemdziesiątą rocznicę. – Kraków, 1996. – С. 127–136.

⁴⁴ Заяць О. Міське громадянство Львова XV–XVIII ст. (за реєстрами прийняття до міського права). Автореферат дисертації... – С. 4–5.

⁴⁵ Там само. – С. 16.

⁴⁶ Білостоцький С. Кримінальне судочинство міста Львова XVI–XVIII ст. (за матеріалами війтівсько–лавничого суду міста Львова). Автореферат дисертації... – С. 4. Навіть на прикладі завдань, які ставлять перед собою О.Заяць та С.Білостоцький яскраво видно відмінність у підходах історика і юриста, насамперед у акцентах, які вони розставляють вивчаючи історію одного і того ж міста в один і той же період.

⁴⁷ Білостоцький С. Кримінальне судочинство міста Львова XVI–XVIII ст. (за матеріалами війтівсько–лавничого суду міста Львова). Автореферат дисертації... – С. 8.

⁴⁸ Там само. – С. 13–14.

⁴⁹ Там само. – С. 3.

⁵⁰ Там само. – С. 6.

⁵¹ Ільків-Свидницький М. Готичне письмо у канцелярії Львівського магістрату кінця XIV – першої половини XVI ст. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук. – Львів, 2009. – 18 с.

⁵² Білоус Н. Київський магістрат XVI – першої половини XVII ст.: організація та юрисдикція. Автореферат дисертації... – 16 с.

⁵³ Капраль М. Своєрідність київського магдебурзького права: нотатки на маргінесі нової книги про Київ кінця XV – першої половини XVII століть // Український археографічний щорічник. – Вип. 13/14. – Т. 16/17. – К., 2009. – С. 697–703.

⁵⁴ Люта Т. (рец.) Білоус Н. Київ наприкінці XV – у першій половині XVII століття. – С. 219–225.

⁵⁵ Білоус Н. Імітація рецензії. – С. 208–217.

⁵⁶ Люта Т. (рец.) Білоус Н. Київ наприкінці XV – у першій половині XVII століття. – С. 224.

⁵⁷ Каталог документів з історії Києва XV–XIX ст. // Упор. Г.Боряк, Н.Яковенко. – К., 1982.

⁵⁸ Сегеда Р. Київ у державній системі Речі Посполитої 1569–1648 рр. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук. – К., 2007. – 20 с.

⁵⁹ Там само. – С. 13.

⁶⁰ Там само. – С. 14.

⁶¹ Сегеда Р. Місто Київ та запорізьке козацтво в останній третині XVI ст. // Вісник Київського славистичного університету. Серія: історія. – Вип. 18. – К., 2004. – С. 99–105.

⁶² Сегеда Р. Документ з історії Києва XVI ст. // Київська старовина (далі – КС). – 2004. – № 4. – С. 97–101.

⁶³ Сегеда Р. Номенклатура вищих посадових осіб Києва в епоху Речі Посполитої // Науковий часопис НПУ імені М.Драгоманова. Серія № 6. 36. наук. праць. – Вип. 2. – К., 2005. – С. 51–54.

⁶⁴ Доманова Г. Чернігівський магістрат: статус, структура та основні напрямки діяльності (друга половина XVII – XVIII ст.) Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Чернігів, 2007. – С. 10–14.

⁶⁵ Там само. – С. 19

⁶⁶ Там само. – С. 19–20

⁶⁷ Доманова Г. Чернігівський магістрат: генеза, структура, функції (друга половина XVII–XVIII ст.) // Сіверянський літопис. – № 2. – 2000. – С. 34–42; Доманова Г. До питання про становище та чисельність міщанства Чернігова (друга половина XVII–XVIII ст.) // Історія України: маловідомі імена, події, факти: Збірник статей. – Вип. 11. – К., 2000. – С. 43–49; Доманова Г. Документальні джерела з історії Чернігівського магістрату // Історія України: маловідомі імена, події, факти: Збірник статей. – Вип. 19. – Київ; Донецьк, 2001. – С. 306–311; Доманова Г. Актові книги Чернігівського магістрату // Література

та культура Полісся: Збірник наукових праць. – Вип. 21. – Ніжин, 2002. – С. 48–51; Доманова Г. Королівські привілеї, царські грамоти та гетьманські універсали Чернігівського магістрату // Місцеве самоврядування та статутне право в Україні. – Чернігів, 2003. – С. 53–60; Доманова Г. Урядовці Чернігівського магістрату (друга половина XVII–XVIII ст.) // Сіверянський літопис. – № 1. – 2003. – С.29–39; Доманова Г. Історія архіву Чернігівського магістрату // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т.Шевченка. – Вип. 27. – Серія: Історичні науки. – № 2. – Чернігів, 2004. – С. 27–32; Доманова Г. Чернігівський магістрат як судова установа // Література та культура Полісся: Збірник наукових праць. – Вип. 29. – Ніжин, 2005. – С. 64–70; Доманова Г. Стосунки Чернігівського магістрату з представниками російського уряду (друга половина XVII–XVIII ст.) // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т.Шевченка. – Вип. 33. – Серія: Історичні науки. – № 3. – Чернігів, 2006. – С. 15–21.

⁶⁸ Долинська М. Термінологічні спокуси та пастки для українських «соціотопографів» // УГО. – Вип. 9. – К., 2003. – С.34.

⁶⁹ Верменич Я. Проблеми дефініції і генезису міста у науковій спадщині М.Вебера. – С. 16.

⁷⁰ Толочко П. Історична топографія стародавнього Києва. – К., 1972. – 219 с.

⁷¹ Долинська М. Історична топографія Львова XIV–XIX ст. – Львів, 2006. – С. 27.

⁷² Івакін Г. Історичний розвиток Києва XIII – середини XVI ст. – К., 1996. – 271 с.

⁷³ Верменич Я. Проблеми дефініції і генезису міста у науковій спадщині М.Вебера. – С.16.

⁷⁴ Дашкевич Я. Социотопография городов как направление историко-краеведческих исследований // Первая всесоюзная конференция по историческому краеведению (Полтава, октябрь 1987 г.). Тезисы докладов и сообщений. – К., 1987. – С. 71–72.

⁷⁵ Долинська М. До проблеми складових та джерел соціотопографії // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. 7. – Дрогобич, 2003. – С. 422; Долинська М. Історична топографія Львова XIV–XIX ст. – С. 37.

⁷⁶ Долинська М. Історична топографія Львова XIV–XIX ст. – С.36–61.

⁷⁷ Климовський С. Моїм рецензентам, або знову про соціотопографію // УГО. – Вип. 10. – К., 2004. – С. 252.

⁷⁸ Климовський С. Соціально–топографічний розвиток Києва XVI – першої половини XVII ст. Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук. – К., 1997. – 18 с.

⁷⁹ Долинська М. Українська дільниця Львова у XVI–XIX ст. (соціотопографічна характеристика) Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук. – Львів, 1997. – 20 с.

⁸⁰ Капраль М. Фінансові книги Львова другої чверті XVI ст. як джерело дослідження історичної демографії та соціотопографії. Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук. – К., 1996. – 24 с.

⁸¹ Капраль М. Соціотопографія львівського середмістя середини XVI ст. // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. 5. – Дрогобич, 2001. – С. 59–72.

⁸² Попельницька О. Київський Поділ XVII–XVIII ст. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук. – К., 2002. – 20 с.

⁸³ Попельницька О. Історична топографія київського Подолу XVI – початку XIX ст. – К. 2003. – 304 с.

⁸⁴ Попельницька О. Найбільші землевласники і підприємці Київського Подолу XVII–XVIII ст.: історико–топографічні та генеалогічні аспекти // КС. – 2002. – № 3. – С. 3–31; Попельницька О. Опис Київського замку 1552 р. як джерело з історичної топографії Київського Подолу XVI–XVII ст. // КС. – 2003. – № 1. – С. 109–117.

⁸⁵ Попельницька О. Найбільші землевласники і підприємці Київського Подолу XVII–XVIII ст.: історико–топографічні та генеалогічні аспекти. – С. 5.

⁸⁶ Попельницька О. Грецька колонія на Київському Подолі у XVII–XVIII ст. // КС. – № 2. – К., 2004. – С. 35–41.

⁸⁷ Климовський С. Соціальна топографія Києва XIV– середини XVII сторіччя. – К., 2002. – 229 с.

⁸⁸ Люта Т. У пошуках неіснуючого міста, або манівці топографічного методу // УГО. – Вип. 8. – К., 2002. – С. 150–158; Долинська М. Термінологічні спокуси та пастки для українських «соціотопографів» // УГО. – Вип. 9. – К., 2003. – С. 26–43; Климовський С. Моїм рецензентам, або знову про соціотопографію // УГО. – Вип. 10. – К., 2004. – С. 251–256; Долинська М. Відповідь Сергію Климовському // Там само. – С. 257–259; Люта Т. Де ключі від дверей соціотопографії – знали... дві Мальвіни // Там само. – С. 260.

⁸⁹ Долинська М. Історична топографія Львова XIV–XIX ст. – С. 33; Долинська М. Термінологічні спокуси та пастки для українських «соціотопографів». – С. 32–33.

⁹⁰ Капраль М. Документи статистичного характеру як джерела дослідження демографії та соціотопографії Львова XVI–XVIII ст. // Історична топографія та соціотопографія України. – Львів, 2006. – С. 357.

⁹¹ Долинська М. Термінологічні спокуси та пастки для українських «соціотопографів». – С.38–39.

⁹² Долинська М. Історична топографія Львова XIV–XIX ст. – 356 с.

⁹³ Сварник І. (рец.) Мар'яна Долинська. Історична топографія Львова XIV–XIX ст.: Монографія. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2006 // УГО. – Вип. 12. – К, 2006. – С. 227–232; Капраль М. (рец.) Мар'яна Долинська. Історична топографія Львова XIV–XIX ст.: Монографія. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2006. 356 с. // УГО. – Вип. 13. – К, 2008. – С.209–216.

⁹⁴ Долинська М. Історична топографія Львова XIV–XIX ст. – С. 58.

⁹⁵ Там само. – С. 142–145. Питання кількості львівських ланів розглянуто М.Долинською і в окремій статті. Див.: Долинська М. Неопублікований список «головного інвентаря ста ланів 1608 р. для міста Львова» // Наукові зошити Львівського національного університету ім. І.Франка. – Вип. 7. – Львів, 2005. – С. 89–105.

⁹⁶ Капраль М. (рец.) Мар'яна Долинська. Історична топографія Львова XIV–XIX ст.: Монографія. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2006. 356 с. – С. 215.

⁹⁷ Долинська М. Історична топографія Львова XIV–XIX ст. – С. 221.

⁹⁸ Пор.: Сас П. Феодалные города Украины в конце XV – 60-х годах XVI века. – К., 1989. – С. 173.

⁹⁹ Долинська М. Історична топографія Львова XIV–XIX ст. – С.225.

¹⁰⁰ Капраль М. (рец.) Мар'яна Долинська. Історична топографія Львова XIV–XIX ст.: Монографія. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2006. 356 с. – С. 215.

¹⁰¹ Капраль М. Національні громади Львова XVI–XVIII ст. (соціально–правові взаємини). – С. 331–340.

¹⁰² Фелонюк А. Передмістя Львова в другій половині XVII–XVIII ст.: адміністративно–правовий статус та соціотопографія. Автореф. Дисертації на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук. – Львів, 2009. – 19 с.

¹⁰³ Долинська М. Елементи просторової локації на Краківському передмісті пізньосередньовічного Львова // Регіональна історія України. – Вип. 3. – К., 2009. – С. 287–297.

¹⁰⁴ Долинська М. Львів: простір і мешканці (історико-урбаністичний нарис). – Львів, 2005. – 90 с.

¹⁰⁵ Жук О. Історична топографія Луцька X–XVIII ст. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Львів, 2002.

¹⁰⁶ Долинська М. Термінологічні спокуси та пастки для українських «соціотопографів». – С. 29–31.

¹⁰⁷Коваленко О. Полтава XVII–XVIII ст.: розвиток міської території, просторова структура та міська забудова. Автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук. – К., 2009. – 20 с.

¹⁰⁸Коваленко О. Від Лтави до Полтави: проблема безперервності існування міста // Датування міста як проблема історичної урбаністики: європейський та український досвід. – С. 28–32.

¹⁰⁹Петров М. Історична топографія Кам'янця-Подільського кінця XVII–XVIII ст. (Історіографія. Джерела). – Кам'янець-Подільський, 2002. – 384 с.

¹¹⁰Мицик Ю. (рец.) Петров М. Історична топографія Кам'янця-Подільського кінця XVII–XVIII ст. (Історіографія. Джерела). – Кам'янець-Подільський, 2002. – 384 с. // УІЖ. – 2005. – № 1. – С. 202.

¹¹¹Петров М. Кам'янець-Подільський – політико-адміністративний, оборонний, містобудівний та економічний центр Подільської землі у складі Великого князівства Литовського (60–90-і рр. XIV ст.) // *Ukraina Lithuanica*. – Т. 1. – С. 121–133.

¹¹²Там само. – С. 125.

¹¹³Там само. – С. 133.

¹¹⁴Михайловський В. Документ для кам'янецького підстарости Яна Сроцицького 1527 року на пляц у Кам'янці (історія однієї родини з Поділля у XVI ст.) // *Регіональна історія України*. – Вип. 2. – К., 2008. – С. 273–284.

¹¹⁵Там само. – С. 280.

¹¹⁶*Kamieniec Podolski: studia z dziejów miasta i regionu / Pod red. F.Kiryka. Kraków, 2000.; Bania Z., Wiraszka M. Kamieniec Podolski: miasto-legenda / Zarys dziejów urbanistyki i architektury od czasów najdawniejszych do współczesności. – Warszawa, 2001. – 242 s. etc.*

¹¹⁷Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII століття. – Львів, 2003. – 206 с.

¹¹⁸Порівняй: Szczygieł R. Lokacje miast w Polsce XVI wieku. – Lublin, 1989.

¹¹⁹Співпраця українських і польських істориків-урбаністів плідно продовжується і нині. Свідченням цього є вихід в світ покажчика львівських міських урядників (упорядником і автором вступної статті, де ґрунтовно розписано систему самоврядної організації Львова, є доктор історичних наук М.Капраль). Це дослідження провадилось в рамках польського наукового проекту опрацювання і видання списків міських урядників на тренах Речі Посполитої, Сілезії та Західного Помор'я (Див.: Kapral M. Urzędnicy miasta Lwowa w XIII–XVIII wieku. – Toruń, 2008. – 372 s.).

¹²⁰Цитату взято з обкладинки монографії А.Зайця.

¹²¹Білоус Н. (рец.) Андрій Заяць. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII століття. – Львів: Добра справа, 2003. – 205 с. // УГО. – Вип. 10. – К., 2004. – С. 280–290.

¹²²Гошко Т. Нариси з історії магдебурзького права в Україні XIV – поч. XVII ст. – Львів, 2002. – 254 с.

¹²³Тимошенко Л. Миське право України на тлі жанрово-стилістичного «безправ'я»: Тетяна Гошко. Нариси з історії магдебурзького права в Україні XIV – поч. XVII ст. – Львів: Афіша, 2002 // УГО. – Вип. 9. – К., 2003. – С. 151–163. Шкодную, що так і не написала відповідь на рецензію Л.Тимошенка. Мабуть на той час морально була не готова (а кажучи словами самого рецензента «не знайшла в собі сили дати відсіч») до гострої і тривалої полеміки, бо як показує досвід Л.Тимошенко не дозволяє будь-кому ставити в дискусії останню крапку (до прикладу, першим, хто відважився відповісти на вже звично гостро критичну рецензію Л.Тимошенка, був Валерій Ластовський. І він одразу дочекався належної відповіді дрогобицького історика в притаманному йому стилі (Див.: Тимошенко Л. Пояснювальні параграфи до історії української Церкви: Валерій Ластовський. Історія Православної Церкви в Україні наприкінці XVII – у XVIII-му ст.: історіографічні аспекти – К: Логос, 2006. 276 с. //УГО. – Вип. 13. – К., 2008. – С. 115–132; Ластовський В. Урок із фальшування історії: (відповідь на рецензію: Леонід Тимошенко. Пояснювальні параграфи до історії української Церкви // УГО – Вип. 13. К., 2008) // УГО. – Вип. 14. – К., 2009. – С. 194–205; Тимошенко Л. Чи треба досліднику «все розгледіти і до всього додивитися»: (З приводу відповіді Валерія Ластовського на мою рецензію) // Там само. – С. 206–209).

¹²⁴Гошко Т. Магдебурзьке право Центрально–Східної Європи XIII–XVIII ст.. в українській та польській історіографії. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата іст. наук. – К., 1999. – 19 с.

¹²⁵Кобилецький М. Магдебурзьке право в Україні (XIV – перша половина XIX ст.): історико-правове дослідження. – Львів, 2008. – 406 с. (Див.: Гошко Т. Історія магдебурзького права очима юриста: Микола Кобилецький Магдебурзьке право в Україні (XIV – перша половина XIX ст.): історико-правове дослідження. – Львів, ПАІС, 2008. // УГО – Вип. 14. – К., 2009. – С. 168–193).

¹²⁶Кобилецький М. Магдебурзьке право і його застосування в Україні (XIV – перша половина XIX ст.). – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. – Львів, 2010. – 40 с.